

A GYÓGYÍTÓ NEVELÉS

Írta: KUPÁN IBOLYA

A szerző kiadása

Felelős kiadó ; Kupén Ibolya.

Ney László nyomdaüzem, Budapest.

I.

A lelki élet együtthatói

Az emberi lélek a maga sokféleségében, változásában és egyedüliségében a legtökéletesebb adomány. Természeti törvények szerint fejlődött, ezért működését helytelenül értelmezők, ha minden fiziológiás behatástól és mechanizmustól függetlenek akarnák felfogni.

Míg minden fizikai természetű dolog, mely az éettel szoros és elválaszthatatlan kapcsolatban van rendszerint egyfelé irányul, tehát sajátosan passzív, vagy aktív jellegű, addig az emberi lélek minden két irányban kiterjeszhetőleg reagál és ad helyet azoknak a motivumoknak, melyek az egyéni lélek uralmodó sajáságait foglalják magukban. Ezek szerint az emberi lélek kétségtelenül kettős funkciójú: 1. aktív, 2. passzív jellegű. A lelki és testi diszpozíciók együttes hatására és befolyásolására jönnek létre azok az életkörülmények, melyekben egyaránt szerepelnek az egyénnel veleszületett képességek és hajlandóságok, valamint a kívülről jövő irányító befolyások.

Az emberi lélek alakulásában így jelentőséget kell tulajdonítanunk az egyénnel veleszületett és szerzett tulajdonságoknak. Egyiknek a jelentőségét sem emelhetjük ki, vagy korlátozhatjuk; nem állíthatjuk, hogy egyedül csak a natavizmus vélekedése lenne irányadó, mely szerint: az ember jellemét és szellemi életét csak az egyénnel veleszületett eszmék (ideae innatae), hajlandóságok irányítják; de nem foglalhatunk állást tisztán az empirizmus mellett sem, amidőn: minden ismeretünk

forrását a tapasztalásból, mint a külvilág közrehatásából szerzettet akarnók levezetni. Mindkettőnek egyforma kialakító, kibontakoztató és irányító jelentőséget kell tulajdonítanunk. Vannak olyan tulajdonságok, melyek a csecsemővel veleszülettek. Az embrióállapotban ért hatások módosítói ag hatnak az alaptulajdonságokra. Gyakrabban előfordul és nagy jelentőséggel bír az, hogy a gyermek születése után szerez olyan benyomásokat, melyek jellemére és szellemi életfolytatására egész életén át kihatnak. A gyermek közvetlen születése után fizikai és fisiológiai úton szerez tudomást a külvilágról. Kialakul a tapintási-, fényérzékenysége, mozgási képessége, azonban ezek tudatosulása csak akkor jön létre, amikor a külső ingerek folytán előálló folytonos reakciók eredményeképpen kifejlődik az egyénnek az a képessége, hogy az egyes benyomásokat gondolati egységbe foglalja össze. Itt azonban már jogosan feltételezhetjük azokat az alapvonalakat, melyek egyéni diszpozíciókra vezethetők vissza. Az ezekben az alapokban megnyilvánuló diszpozíciók későbbi alapjait képezik azoknak a maximálisan kifejleszthető tehetségi fokoknak, melyeket az egyén el tudna érni akkor, ba a külső és belső körülmények és képességek fokozatos és egyöntetű kifejlesztése folytán rendszeresen és tudatosan törekednék az alkati (strukturális), és lelki (pszichés) tulajdonságok legteljesebb kifejlesztésére. Beszélhetünk ezek szerint elsődleges és másodlagos diszpozíciókról. Azonban a másodlagos, egyben magasabbrendű diszpozíciók teljes és szellemi életfolytatásra alkalmas kifejlődési lehetőségei az elsődleges diszpozíciók hiánytalan kifejlődésén, illetve kifejlődési lehetőségein nyugszanak. A másodlagos, magasabbrendű diszpozíciók kifejlődése megköveteli az elsődleges, elemi diszpozíciók kifejlődését. Míg az elsődleges »primer« diszpozíciók csak az egyes ingerekre

korlátozódnak, addig a másodlagos »szekunder«, diszpozíciók folytonosan kibővílik és asszimilálják azokat az érzelmi, értelme és akarati reakciókat, melyek kifejlődése az egyénre nézve nem lehet közömbös.

Az emberrel veleszületettek szorosabb értelemben véve csak a »primer« diszpozíciók; tágabb értetemben pedig a »szekunder« diszpozíciók. Ezeket a szervezeti adottságok, — melyek a születésnél az egyén velejárói normális feltételek mellett elősegítik és az egyéniség kialakításában sohasem mint gátló, hanem, mint elősegítő alap jelentkeznek. A primeren nyugvó szekunder diszpozíciók arra törekszenek, hogy az elemi diszpozíciókat, mint alkotó részeket folytonosan kibővítsék, megerősítsék a külső és belső változó világ hatásaival szemben. Az elsődleges tulajdonságok az egyszerűbbről a bonyolultabb formák felé törekszenek, úgyhogy az elsődleges tulajdonságok előlépési felfélével szolgálnak a felsőbbrendű diszpozíciók kifejlődéséhez.

Az előbbiekben elmondottak szerint a testi életmegnyilvánulások befolyásolják a szellemi folyamatok kialakulását. Az ilyen testi életmegnyilvánulásoknak általában 3 rendszerét különböztethetjük meg:

1. Vegetatív rendszer.
2. Az izomrendszer tónus-szabályozása.
3. Az idegrendszer működési lehetőségei.

A vegetatív rendszer körébe tartoznak: az anyagcsere, vérképződés, táplálkozás stb. Az izomrendszer tónus-szabályozása teszi lehetővé az akaratunktól függő és független mozgások létrejöttét; önkényes és önkénytelen mozgásokat, az, arckifejezés változásait és a test mozgását. Az idegrendszer pedig az érzéki érzeteket és a rájuk adott feleleteket mozgások útján közvetíti és ezáltal szolgál a magasabbrendű szellemi élet alapjául.

három rendszer alakulása nagyban befolyásolja az egyénnek testi és szellemi kifejlődését és magában rejt a kifejlődés maximális lehetőségeit az egyén számára. Ennek a hármas, de egymástól elválaszthatatlan rendszernek együttműködése esetén kifejlődnek az egyénben a külső behatások elősegítése, vagy gátlása folytán a normális, vagy a normálisnál magasabbrendű szellemi fokozatok, melyeknek fontosságát akkor látjuk legjobban, amikor a hármas rendszer közül valamelyik az átlagon alul marad, vagy jelentős hiányai vannak. Ez az eset fordul elő a szellemileg rendellenesen fejlődött gyermekknél, kiknek testi (szellemi) élettevékenysége nem normális. A bárgyú gyermeknél pl. az életműködéssel velejáró funkciók normálisak, azonban az idegek és izmok a normálisnál sokkal mélyebben vannak beékelődve a test szövetei közé. Ilyen gyermekük van azoknak a szülöknek, akik hasonló diszpozíciókkal terhelve tobzódtak és dőzsöltek. Ha azonban a vegetatív oldal, az izom és idegrendszer ártalma nélkül jól fejlődik, akkor az ilyenek soha sem lesznek »imbecilely hülyék, hanem kényelmes önelégült, optimista lelkületűekké válnak. Ennek ellentéte a festi fejlődésben visszamaradt gyermek; vérszegény, sápadt, hangulata nyomott, fáradt, életunt. Túlnyomóan fejlett izomrendszer esetében kifejlődik az izomrendszer erejével egyidejűleg a makacság, durvaság és testi-lelki hatások iránt való közömbösség érzete. Ha az idegrendszer van főkép kifejlődve, a vegetativ kellőképen, az izomrendszer pedig a rendesnél kisebb mértékben, akkor olyan testi adottsággal van dolgunk, mely többnyire a művészletekhez, tudományokhoz, szemlélődéshez vonzódik. A testi diszpozíciókkal legközelebbi vonatkozásban vannak az egyénnel veleszületett lelki tulajdonságok. Öröklöttnek tekinthetnők a szellemi, illetve lelki adottságok tekintetében nagyobb részben azt

a módot is, ahogyan az egyén az életingereket magában feldolgozza. Ez nem jelenti azt, hogy az érzelmi, gondolkodásbeli és akarati lefolyásoknak nem lenne meg az egyénben az egyénnel született alapja. Öröklött lehet az egyik oldalon: az érzelmi élet ereje, teljessége, finomsága, tisztasága, állhatatossága; a másik oldalon: gyengesége, üressége, beteges lágysága, elmosódottsága, állhatatlansága és műlékonysága. Ezek a tulajdonságok veleszülesek az egyénnel. Jelentőségüket akkor láthatjuk, ha az egyes tulajdonságokat, az egyén összes tulajdonságaihoz és képességeihez viszonyítva vizsgáljuk. Ezek az érzelmi diszpozíciók az érzelmek tartalmi különbözőségét is maguk után vonják. Természetes, hogy a pszichén belül az érzelmi réteg is alakul, Az érzelmi szféra fejlődése folytán magában hordja a magasabb»-rendű kibontakozás lehetőségeit, tehát az érzelmi élet is irányítható és befolyásolható a neveléssel. Az érzelmi életnek kibővítése és kiszínezése az értelmi, (intellektuális) elemek hozzáadásával történhetik. Az érzelmi világ kialakulásához minden, esetben szükséges a fokozatnak megfelelő fejlett intellektus bekapcsolása. »Magasabbrendű erkölcsiség nem képzelhető el magasabbrendű értelmiség nélkül.«* Az akaratnak formai tulajdon-ságai is nagyon sokszor az egyén veleszületett hajlamaiban adva vannak. Így találhatunk az emberrel veleszületett akaratgyengeséget, mely beteges fokon, mint »abulia« lép fel; van azonban veleszületett akaraterő is, mely a legnagyobb akadályokat is játszva küzdi le. Nehéz lenne azonban azt külön meghatározni, hogy mekkora a veleszületett diszpozíciók hatása az érzelmi, értelmi és akarati világra. Amiképpen minden lelke folyamat, függ a megelőző és egyidejű testi adottságoktól, ugyanolyan elválaszthatatlan és szoros kapcsolatban van a megelőző

*Mitrovics: A neveléstudomány alapvonala 85. 1.

és egyidejű tudatfolyamalokkal. Azok a hatások, melyekkel a nevelés az egyes adottságok kibővítését, vagy formálását célozza lehetnek: egymást erősítők, vagy csökkentők, aszerint, hogy melyik az erősebb összetevőjű.

Így nem közömbös, hogy a minden tekintetben tehetséges és megfelelő diszpozíciókkal ellátott egyént negatív, vagy pozitív irányban befolyásolja-e a nevelés. Itt a következő eshetőségeket vehetjük figyelembe, melyben elsőrendű fontossága van a nevelésnek és lehetővé teszi a nevelői ráhatásokban való bizakodásunkat olyan esetekben is, amikor gyenge, vagy általában rendellenesen fejlődött gyermekkel állunk szemben. Számításba kell vennünk, mint a meglévő és tanítás által elsajátítható az egyéni kifejlődést elősegítő ráhatásokat, valamint a tudatos' és tudattalan nevelési és befolyásolási módozatokat.

Az egyik oldalon adva van tehát a nevelés tárgya; az egyén, a másik oldalon pedig azok a tudatos és tudattalan nevelői ráhatások, melyeknek a nevelt minden esetben ki van téve.

1. A tehetség általános értelemben jó adottságokkal, pozitív« adottságokkal rendelkező és a befolyás is jó irányú, pozitív-e;

2. A tehetség általános értelemben pozitív, a nevelés negatív;

3. Rossz anyag, a tehetség negatív, jó befolyás mellett, a befolyás pozitív:

4. A tehetség és befolyás egyaránt káros irányú: negatív.

Itt a nevelésnek hármás szempontot kell figyelembe venni, mely mellőzése magában véve is eredményezheti a negatív irányú nevelést. Először: tisztában kell lennie a nevelőnek az egyéni lélek külső és belső sajtóosságaival; másodszor a fejlődőképesség határaival és a befolyásolhatóság mértékével; harmadszor pedig alkalmazkodnia kell a nevelés céljait egyetemesen

irányító szabályokhoz. Így érhető csak el, hogy a nevelésnek: tudatos »direkt« fele csak pozitív adottságokat tartalmazzon és így lehet számot veknije a nevelésnek a külvilágtól jövő »indirekt« felével: a milieu, környezet, életatmoszféra hatásaival, melyeknek a neveli minden esetben nagymértékben ki van téve. így valamely nevelői hatás az alanyra akár értelemszerű (intellektuális), melynek eredménye: ismeret-, vagy pedig érzéki (emocionális) eredménye: élmény, a felfogó lelki habitusnak megfelelő mély, erős, kicsiny, vagy gyenge hatást fog kiváltani.

Mivel ilyen nagy jelentőségei tulajdoníthatunk a külső, ható komponenseknek, nem lehet a nevelés pesszimista az érzelmileg, értelmileg és akaratilag, vagy testileg lelkileg egyaránt gyenge tehetségek nevelése, tekintetében sem. Ezek a nevelési: hatások azonban csak akkor érik el céljukat, ha szoros kapcsolatukat mindvégig megtartják az egyénnek testi és lelki energiájával.

Igazában nincs is nagy elvi különbség a lelki és fizikai lefolyások mérései közöli.* A testi és lelki energia egymáshoz való viszonyai, a lelki energiának nagyságát, a fiziológiai halások. kibontakozó erejét láthatjuk azokban az érzelmi, értelmi és akarati determinációkban, melyek mindenkorral együttes működésének eredményeképpen létrejönnek. Ezek a kifejlődések és sokféleségek hozzájárulnak a lelki energiához, amely a lelki élel-folytatásukban lehetne: általános vagy abszolút, és ideális struktúrájú lelkiségek, vagy ezek keretén belül az egyéni struktúrák változatai.** Ezeknek figyelembevétele mellett nem hangsúlyos, hogy a strukturális psychofizikai sem pedig a psycho-

*Boda ,I.: Bevezető a lélektanba. 91. l.

**Boda ,T.: Bevezető a lélektanba 111. 1.

fiziológiás jelenségek. A psychikai és fiziológiai energiák egyaránt oszlanak meg a lelki és testi életfolytalásban, így léhát sajátos viszonyban állnak egymással. Beszélhetünk fizikai és fiziológiai energiának a psychére gyakorolt gátló, bénító és kimerítő hatásáról. Ennek intenzitását örökölt és szerzett adottságok eováránt gátolhatják és módosíthatják. Az impulzív erőhatások egyfelől a lelki élet egyensúlyának támogatását, harmoniáját, másrészről pedig káros irányban a lelki összhang megbontását, diszharmóniáját hozzák létre.

Tekintetbe kell venni morfológiás tényezőket, melyek hatására a lelki energia megbénulhat, vagy minimálisra csökkenhet, ha nem tudja saját számára biztosítani az önerőre való emelkedést, vagy nem tud olyan irányban koncentrálodni, ahol érvényesülésnek legnagyobb fokát elérheti. A morfológiás tényezők jelentik az egész szervezetnek szerkezeti-alkati-tulajdonságait, az érzékszervnek idegközpontok (nagy-agytevékenység) állapotát. Az alaki jellegnek változása magával hozza a lelki éleinek változását, mely az organizmus kifejlődésével egyidejűleg bontakozik ki. Természetesen a lelkiség visszahatása is befolyásolni képes a testi állapotot.

A külső tényezők befolyása szintén morfológiai és psychikai úton történik. így tehát a külső tényezők (lakás, táplálkozás, egyéb külső viszonyok rendezetlensége, állandó zárt, rossz levegőben való tartózkodás), a testi egészség aláásásával megzavarják a lelki életnek harmoniáját, változásokat idézve eJő a nagyagytevékenység működésében; a szervezet ellenállását gyengítik a lelki és testi idegesség létrejöttét elősegítve.. A léleknek engedelmeskedni kell mindeneknek a szomatikus, fizikai, fiziológiai és mechanikai hatásoknak.

A léleknek sajátos lelki beállítottsága teremtődik ennek

megfelelőleg, mely lehet *passzív*, vagy *aktív*. *Passzív beállítódottságról beszélünk akkor, amikor a lelki és testi tendenciák egy más közti viszonya az egyén károsodását idézi elő, mely magatartás aktív csak akkor lehet, ha sikerül a gátlásokat és a ki-fejlődött hajlamok hatásait a léleknek leküzdenie.*

A lelki beállítódottság lehet tartós vagy műlékony. Tartós beállítódottsághoz tartoznak az öröklött elmei és idegbetegségek, a műlékony beállítódott súg alapjait pedig a szerzett, vagy a lelki harmónia megszűnése folyamán beállott lelki defektusok alkotják, melyek csak akkor lesznek elfajultakká, ha a fogyatékos lelki magatartás öröklékeny, vagyis nem csupán az egyénnek velejárója, hanem az egyént túlélő *f a j n a k is kárára szolgál*.

II.

A lelki élet abnormitásai

A lelki harmónia megzavarása következtében számolunk kell az érzelmi, értelmi és akarati fogyatékosság létrejöttével is. Ezek a fogyatékosságok nem minden lesznek elfajultakká, csak akkor, ha a testi degeneráció aránya túllépi a lelki degeneráció méreteit. Näcke ezt úgy fejezi ki, hogy; »a pszicho öröklött terheltsége együtt jár, párhuzamosan nő a testi degeneracies jelek számával és kiterjedésével. Sommer szerint:*

»Valamely tulajdonság csak akkor teszi degenerálttá az embert, ha a szóban forgó szerv működése hibás, ellenben nem elfajult, ha az elterés csak formai és nem működéses jellegű,« Ranschburg* szerint: »Maguktól a jelekből sohasem szabad pszichopátia fennforgására következtetni, melyet elsősorban elmebeli hibák és rendellenességek jellemeznek; azonban a megbetegedés kóros természete valószínűvé válik az olyan egyéneknél, akiknél a feltűnőbb ilyen elfajulási jelek nagyobb számban vannak jelen.«

Az abnormitások megakadályozzák a lelket az önérvényesítő tevékenységek kifejtésében. A lelki élet szétforgácsolódik; az önérvényesítő elvából folyó egocentrikus jelleg is megszűnik. A célkitűzések homályosak, megvalósulásukban nehézkesek, gyakran változók és más irányúak lesznek. Hiányzik a lelkiség koncentrációja; a gondolatok éppen ezért nem tudnak akaratindító meggyőződést létrehozni. Lelki és fiziológiai hatások ál-

*Ranschburg: »A lelki étet abnormitásai. (Az ember testi és lelki élete, egyéni és faji sajátságai.) Írták: Többen.

landóan, mintegy széthúzó erők szerepelnek, melyek egymásra hatása a lelki magatartás meglassítását, illetve beteges gyorsulását idézik elő.

A gondolkozásnak lassúságát, vagy teljesen akadályozott voltát az egyénben téves lelki beállítódottságok, vagy a léleknek valamely impulzív behatás következtében létrejött degenerációi és azoknak tartós állapotsterű volta idézik elő. A gondolati megbetegedések csírái melancholiától az elmebetegségek kóros tüneteiig jelentkeznek. A gondolati elemek lassúságát, vagy teljesen gátolt voltát a melanchólikusknál láthatjuk, akiknél a teljesítőképesség lassú, rendszerint nehézkes, de a megőrzésben és a reprodukcióban lehet hü és pontos. Észjárásuk szabályos, reális és minden intuíció nélküli. Súlyosabb melancholiánál gyakori az öngyilkossági hajlamnak létrejötte.

A gondolat meglassulását előidézhetik az agynak különböző megbetegedései is, amikor a lélek a felidézésnél és a megőrzésnél mind nagyobb gátlásokba ütközik, melyek egyrészt a betegség fiziológiás kihatásai miatt lépnek fel, másrészt pedig az állandó kifáradás hatásaiban jelentkeznek. így nem ritkán teljesen hiányzik is az igazi törekvés a gondolati képzeteknek megvalósítására, mivel a lelkiség teljesen passzív magatartásra kényszerül, minden szellemi munka alkalmával. Ezeket a gondolati törekvéseket minden esetben az erőlködés és a kifáradás jellemzik.

A gondolkozás beteges gyorsulását észlelhetjük a mániások azon csoportjánál, melyeknél a lelki elváltozások tartósakká lettek. Lelkiségük minden logikai meggondolást nélkülöz, pillanatonként változnak a hangulati képek; emelkedett önerzet, indokolatlan derűs hangulat beteges túltengésüknél fogva állandóan foglalkoztatja a lelket. Ellentmondást nem türnek és

mániákus képzeteikbe a legkisebb beavatkozás a dühösség különböző fokait idézik elő. A gondolkozás zavarai mutatkoznak a kényszerképzetek, reproduktiv gátlások, és káros negativizmus létrejöttében.

Kényszerképzetek esetében a tudatba állandó intenzitás, sal törekszenek fel olyan gondolatok és cselekvési tárgyak, melyek akadályozzák a friss engrammok létrejöttét és tartóssá válását, maguknak az egyén akarata ellenére is első helyet biztosítva, annak ellenére is, hogy a beteg esetleg tisztában van azzal, hogy ezek a képzetek hamisak.

Reprodukciós gátlásoknál a felidézési készség ütközik sokszor legyőzhetetlen akadályokba, melyek lehetnek a gondolkozás egyes területeire kihatók, vagy pedig általános jellegűek. Előfordul, hogy a gátlás csak számok, nevek és kiválasztott gondolati képek reprodukálásánál jön létre és később a gátlás megszüntével, erőltetés nélkül törnek fel a tudatból a fel nem idézett gondolatok.

Negativizmusnak nevezük a léleknek azt a készségét, hajlandóságát, mikor az egyén eleve ellenszegül mindennek, amit parancsolnak, vagy ajánlanak.

Megemlíthatjuk itt még az emlékezet megbetegedést is, amikor a szerves amnézia esetében a felmerülő gondolatokat az egyén nem képes a tudatkörébe beállítani, mivel a feledés megakadályozza a gondolatoknak tartós felmerülhetését.

A normális lélek azokat a hatásokat, melyek a külső világ részéről érik, érzelmi, értelmi és akarati téren egyaránt tudja elraktározni a meglévő lelki megnyilvánulások közé, melyek lelkiségének alapját alkotják. A rugalmas lelkiséggel rendelkező, az aránylag gyors és nagy erővel megrohanó behatások ellen is tud védekezni és megóvja a lelket a »tehetetlenségtől».

A lelki életnek megbontására irányuló tényezőkkel szemben a léleknek minden türelmetlen reakciókkal kell viselkedni, mert ha azokat kivédeni, illetve a meglévőkhöz hasonlóvá tenni nem tudja, még a normális egyénben is eredményezhetnek abnormitásokat. Ilyenkor az egyén a problémáival szemben való tájékozatlansága, vagy annak meg nem értése következtében, a helyes irányt nem találja meg és a lélek feszültsége annál is inkább törekszik a meg nem oldott és fel nem szabadult gondolati, vagy cselekedeti probléma megoldására, közben abnormis »elfojtott« lelkiséget eredményezne. Ebben az esetben a külső impulzus következtében beállott hatás tartóssá lesz, súlyos nyomot hagyva hátra az egyénben, megzavarva azokat a lelki kifejlődéseket is, melyek az egyénre nézve elsőrendű fontossággal bírnak. Mivel ezek a behatások rendszerint gyorsan és nagy erővel törnek az egyén lelkiségére, azokat közömbösíteni, illetve; kivédeni csak abban az esetben képes, ha a lélek alkalmazkodni, illetve ép voltánál fogva hasonulni tud az új állapothoz.

Gyenge idegzetűknél a képzetsorok iránya nem változik; az egyik gondolat nem ad helyet a másiknak, előidézve az egész lelkiség beteges irányban való megváltozását.

Nagyobb lelki és testi felindulások, lelki és testi arravalóság, világra hozott vagy szerzett ingerlékenység még jobban elmélyítik a tudatnak és lelki életnek kóros irányú kifejlődését. Legtöbbször még a célszerű, az egyén érdekében lévő tendenciák is, ha azok minden megnyilvánulást legyőzve és mellőzve törekszenek akadályoztatásuk nélkül megvalósítás felé, eredményezhetnek abnormis lelkiséget.

A gyengeségérzet csak fokozza a lélek akarati megnyilvánulásainak erőtlenségét. Az akarati élet terén nem jönnek létre

abszolút biztos akarati megindítatások, így tétovaság és bizonytalanság rabjává lesz az egyén, és önállóságának teljes kikapcsolásával mások akarati befolyása alá helyezi magát. Az ilyen lelki állapotban lévők, de a legtöbb gyermek és naivabb ember szintén rabjai lesznek bizonytalanságukból kifolyólag idegen akarati befolyásoknak, melyek pillanatnyi érzései, elhatározásai felett uralkodnak. Mindinkább elérík azt a fokot, amikor meggyengült akaratukkal egyenes arányban növekedve befolyásolhatóságuk külső erőnek ellenállni nem képesek. Ezek a gátlások a meglévő lelki adottságokat is megbéníthatják.

A normális, de könnyen befolyásolható idegrendszer megbetegedéseit láthatjuk elmélyült alakban az örökölt elme- és idegbetegeknél, azoknak leszármazottjainál, funkcionális és konstitucionális idegbetegségek formájában. Ezek szerint beszélünk fogunk a következőkben öröklött és szerzett idegbetegségekről, melyek hatásaikban és megnyilvánulási formáikban végig kísérlik az egyént egész életén át, ha nem sikerült azt nevelői ráhatásokkal gyengíteni, befolyásolni, vagy a hasznos tendenciák kiemelésével az egyéni kifejlődés javára fordítani.

Meg kell említenünk, hogy legtöbbször nagyon nehéz megkülönböztetni, hogy öröklött vagy szerzett idegrendszeri megbetegedésekkel állunk szemben, mivel nagyon gyakran úgy az átöröklés mint a külső körülmények behatásai nagyban összefolynak és erősítik az idegrendszer megbetegedéséi. Az átöröklődésnél 3 szempontot kell figyelembe venni.

1. Az agysérülések, idegbajok és elmebetegségek egymást helyettesíthetik.

2. Az átöröklés bizonyos körülmények között előrehaladó természetű, amennyiben az utódok még súlyosabb elmebajokba esnek, mint amilyenekben az elődök szenvedtek.

3. Megtörténik, hogy az átöröklés egy nemzedéket teljesen érintetlenül hagy és csak az unokáknál fejlődik tovább. Maga az átöröklés pedig 4 féle lehet:

1. atavisztikus öröklés (nagyszülőkről unokákra),
2. direkt öröklés (szülőkről gyermekekre),
3. kollaterális öröklés (szülők testvéreiről, oldal ágról),
4. kumulatív öröklés (több rendbeli rokonuktól).

Az öröklött elme- és idegbetegségek »konstitucionális«, vagy alkati zavarokra vezethetők vissza, megtalálhatók az idegrendszer valamely világra hozott tulajdonságában, melyeknek beteges volta a környezetnek káros vagy hasznos befolyása által növekedhetik vagy csökkenhet. Ezknél a megbetegedésekknél az idegrendszer beteges állapotai azok, amelyekre az átöröklés minden kétséget kizárolag bizonyos. Az ilyenek magukkal hozzák az »ideges karakternek« minden sajátságát, amelyek azonban nem jelentik azt, hogy pontos megkülönböztetést tehetnénk, hogy vájjon normális egyéneknél nem találkozhatunk-e ugyanilyen természetű idegrendszerbeli megbetegedéssel. Öröklött rendszerint csak a *hajlam* és *arravalóság*, melyen a nevelés és életviszonyok javíthatnak is.

Kochnak a meghatározása értelmében is a veleszületett pszichopatiás állapotokban szenvedő betegekhez azok az egyéniségek tartoznak, kiknél a beteges jellem, az idegrendszer öröklött, vagy legalább is világra hozott rendellenességei teszik szellemi tekintetben abnormissá az egyént. így lehet azután a következtetést levonni, hogy az ilyen, szellemi tekintetben abnormális gyermekek rendszerint iszákos, vagy éppen elmebeteg szülőktől származnak. Szülektől gyengébb, kisebb ellenállású idegrendszert kapnak örökségük és ezért az egész életükön keresztül bizonyos rendellenes »ideges karaktert« mutatnak.

A konstitucionális, vagy alkati idegrendszer megbetegedésben szenvedők közül kerülnek ki a »pszichiotikus alsórendűségen« szenvedők, akiknek alkati megbetegedésük nyomasztólag hat egész lelki mivoltukra, azt rossz irányba hajtja, beteggé, töprengővé teszi a lelket mivel hajlamossága folytán minden depresszióra fogékony — a patológiás lelki betegségek minden nemére érzékeny és nem ritkán a kényszerképzetek is megtámadják. Találhatunk ezek között »egyoldalú felsőbbrendűségeket« is, akik valamely rögeszmények kényszerítő erejét maguknak bebeszélve nem ritkán képesek normális idegrendszert megkísértő [vállalkozásokba kezdeni.

Az öröklődés a legtöbb esetben nem képes olyan nagy mértékben befolyásolni az idegrendszer, illetve az idegrendszerbeli hajlandóság fokait, hogy azokból biztos következtetést lehetne vonni a szellemi gyengeelméjűségre és egyszer és mindenkorra lemondani az ilyen egyéniségek nevelhetőségéről. Hanem ugyanolyan mértékben jelentőséget keli-tulajdonítani a külső tényezőknek, mint amilyen mértékben nem hanyagolhatók az öröklés hatalmasan formáló tényezői. A nevelésnek tehát olyan irányúnak kell lenni, hogy csökkenteni tudja azokat az átöröklöző kóros lelki arravalóságokat, melyek mint a szülők betegségeinek (iszákosság, nemi betegség, idő előtti szülés, ijedtség, gondok, stb.) következményei szerepelnek, fokozottan ügyelve arra, hogy a szülőktől, vagy bármilyen ágon örökölt betegség csíráinak gátat vessen. Nagy szerepet kell tulajdonítani a szoktatásnak és gyakorlásnak, nehogy a gyermekek hajlamosságuknál fogva életfolytatásukban még jobban ne mélyítsék el a szülők vétkeit.

A szerzett elme- és idegbetegségek okai lehetnek alkalmi, behatások, melyek közé tartoznak a nagyagy sérülése, agyvelőgyulladás, rossz bánásmód, oaania (önfertőzés), és egyéb, ideg,

agy és testi bántalmak. Ide tartoznak az összes testi és szellemi bántalmak, fizikai és lelki okok, melyek a lélek vagy test megerőltetésével, megbántásával járnak. Az érzékeny léleknél a legkisebb lelki hatás is fiziológiai gyengeséget hozhat létre, vagy pedig a testtel való túlságosan gyengéd, vagy annak károsodását és szükségérzetét előidéző folyamat lelki abnormitásokra vezethet. Ezek a lelki és fiziológiai zavaró motívumok állandóan nyugtalanítják a tudatot, megnyugvást nem tudván előidézni, állandóan minden irányú hiányérzetet idéznek elő, Amikor már végleg nem tud nyugvó pontra helyezkedni az egyén, a megbetegedés nagyban veszélyezteti a nagyagy tevékenység működését, előidézve annak megzavarásával egyidejűleg az »Én«- egységek megváltozását. Amikor már a nagyagy-tevékenység működését gátolják ezek a zavarok, akkor a külső (periférifikus) idegrendszer bántál m ai szünni kezdenek, jelezve, hogy az előbb még általános nyugtalanságban és idegességen levezetődő betegség a nagyagy tevékenységben lokalizálódott. Az idegbetegségeknek csak meghatározott kategóriái azok, amelyeknél a nagyagy működésbeli zavarait a gerincvelő és más alsóbbrendű agycentrumok veszik át.

A nagyagy megbetegedésével kapcsolatos funkcionális (»működésbeli«) ideges zavar, melyeknek szövettani elváltozásai nincsenek, — egyaránt jelentkezik az izmok és érzékek működésében. Megbetegedésekkel egyaránt vele járhat a *túlzott érzékenység* (hiperesztézia) vagy az *érzékenységnek teljes hiánya* (anesztézia) testi és lelki téren. Az érzések kiterjedhetnek olyan érzésekre, illetve érzetekre is, melyek a valósággal ellentétesek, vagy nélkülözik azt, vagy csak beteges tudatban születtek meg. A megbetegedésnek ezt a sajátos módját *paresztéziának* nevezzük. Ide tartoznak a beteg által elképzelt hő- és fájdalom érzések, han-

gyamászás érzése, minden ok nélkül való félelem érzet (phobia), mely korlátozódhat egyes területekre, pl. tériszony, széltől való félelem érzet, stb.

Ezekben az esetekben, legtöbb esetben a gyengeségérzet teszi bizonytalanná az egyént, mely esetekben a legritkábban van szó öröklett, abnormis ingerlékenységről. Ezeket a hibákat neveléssel nagyon hathatósan lehet orvosolni. Ki kell ragadni az egyén lelkéből azokat az abnormitásra törekvő, az élet folyamán szerzett depressziókat és helyettesíteni kell azokkal, melyek a megbetegedés megszüntetésére alkalmasak.

III.

A lelki betegségek jegyei

A lélek megbetegedése akár funkcionális, akár konstitutionális úton történik is, magával hozza az egész szervezetnek fisiológiai és szellemi úton való károsodását. *Ezek ellen a káros behatások ellen a szervezet tiltakozik, jelezni akarna a lélek és test együttes betegségét, (az idegrendszer »mérgezésében«) amely a testi és lelki kifáradás érzetében jelentkezik.* Ilyenkor mind a fizikai, mind a szellemi munka az egyénnek nehezére, esik, azt elvégezni nem képes, sőt inkább folytonosan akadályoz tátik annak állhatatos elvégzésében. Ez az állapot folytonos visszaesést jelent, mely ismétlések következtében annyira magával ragadja az egyént, hogy utána, a még addig nagy — bár fáradtsággal végzett munkát sem tudja most már elvégezni, önbizalmának teljes hiánya következtében. Ennek a »tiltakozón fáradtság érzetnek okai lehetnek fiziológiás és lelki abnormitások illetve mérgezések, melyek a szervezetbe, illetve a lélekbe kerülve annak összhangját megzavarva az egész szervezet együttes elgyengülését vonják maguk után. A fáradtság minden esetben energia hiányt, vagy az energia-készlet megcsappanásának jeleit mutatja, mely lehet a szervezet általános rosszultáplálásának eredménye, vagy az impulzív lelki behatások elviselheted lenül gyors és a meglévő lelki energia készletekkel összhangban nem lévő volta miatt. A lélek a más irányú behatást, ilyen esetben ellensúlyozni már nem tudta, minden erejét igénybe vette az új hatással való asszociáció, melynek legyőz-

hetetlen, nehézségekbe kerülő volta teljes kimerülést, söt depressziót hívott elő. Ha «ezek az idegbehatások ismétlődnek, úgy a oyakoi'lás a lelke t és az idegrendszer ellenállóbbá teheti, vagy t liesen megbéníthatja új, és a tudat számára elviselhetetlen -érzések formájában. A fáradtság alatt tehát a szervezet pótoltatlan energia veszteségét értjük, mert ha nem sikerül a fáradtság által elgyöngített idegközpontok ellenállását megnövelni, úgy a munkaképesség fokozatosan csökken és a szervezet energia készlete mindenkorább nagyobb áldozatok árán tudja csak leküzdeni a kimerülés okát. Magától értetődik, hogy nem lehet fáradtság nélkül dolgozni, mert minden munka energia-kifejtésbe kerül, de ha a fáradtság alatt az energia avagy mérgezésének leapadásának olyan fokát értjük, amely után munkaképességének csökkenését vonja maga után, akkor minden esetre előnyös, ha nem szegülünk erőszakosan a fáradtság ellen.* A fáradtság ezek szerint nemcsak gyengeségérzetet jelent és tiltakozást az új megterhelés ellen, hanem határozott védekezést, a kimerítő tevékenység ellen, λ szervezet és a lélek védekezésének figyelembe nem vétele, — mint a testi betegségek esetében is, — megbetegedést, nyomottságot, és abnormitást eredményez. Ez a védekező tevékenység vagy testi, vagy lelki, tehát úgy testi, mint szellemi lehangoltságot, depressziót, nyomottságot, illetve fáradtságot idéz elő. így magyarázható a szellem legyengüléséveli a test fáradtságának érzése. Janet Pierre a szellemek ezt a legyengülését »pszichológiai feszülségek« nevezi és magyarázza ezzel a »pszichaszthenikusok«; és normálisan elfáradtak képtelenségét arra, hogy magasabb-rendű szellemi munkát végezzenek.

*Claparéde Ede — Wessely: »Gyermekekpszichológia és kísérleti pedagógia.« 221. 1.

Úgy a »pszichológiai feszültség«, mint az egész szervezet tarlós és súlyos kimerülése*, általában tartósabb szellemi zavart okozhat, amit «ainenciának» nevezünk. Ezeknek a kimerüléses betegségeknek okai a túlzott és megerőltető szellemi munkában, éppúgy kereshetők, mint fizikai kifárasztásban, azonban soha sem állunk szemben olyan súlyos állapotokkal, mint az öröklött idegbetegségeknél. Külső és belső megnyilvánulási jegyei hasonlóak a hisztériához, vagy a lelki fertőzés« egyéb formáihoz (indukált pszichózis.)

Nem túlozunk, ha azt állítjuk, hogy néha éppen olyan nehézségek állnak fenn a szerzett idegbetegségek, (pszichasz-ténia), a lelki élet kimerüléses betegségei esetében, mint a veleszületett idegbetegségek nevelési ráhatásokkal való gyógyításánál.. Ugy a szerzett, mint a veleszületett idegbetegségek csoportjában az arravalóság az egyénben megvan, azokat avatatlan nevelés mégjobban elmélyíti, súlyosbítja, de okos és céltudatos nevelés az öröklött idegbetegségeknél, diszpozíciós hajlamoknál is, — ha céltudatos magatartásra ösztönzi az egyént, hathatós eredményt tud elérni.

Általános elv, hogy: a beteg lélekkel éppen úgy kell bánni, mintha egészséges lélek megnyilvánulásai lennének; olyan hatások elviselésére kell alkalmassá tenni a lelket, mely a normális egyénnek szellemi munkáját és testi követelményeit megközelíti, így elérve azt, hogy mintegy szoktatás segítségével hozzáidomítjuk a beteg lelket egészséges életfolytatás elérésére önbizalmát erősítve, megszüntetjük a legfőbb okot, mely a lélek harmóniájának legnagyobb ellensége. A beteg lélek minden esetben betegesen érzékeny is, mégpedig rendszerint olyan hatássokkal szemben, melyek normális egyének lelkületében nem

*Forel: »Az idegrendszer betegségei« 61. 1.

hoznak elő nagyobb reakciókat és nem idéznek elő ezzel kapcsolatban gátlásokat sem. *Ha tehát úgy kezdjük ezeket is, mint az egészséges individuumokat, akkor is tudatában kell lennünk, hogy túlságos érzékenységi nagy óvatosságot igényel, több jutalmazásra, gyengédebb figyelmezésre szorulnak, — de soha nem kényeztetésre, mert így tudjuk a beteg lelket mintegy kiragadni beteges légköréből.*

Ez a nevelési elv sokszor megkívánhatja az elkölönlítési is., mert pathologikus eseteknél nem kétséges, hogy a beteg lélek a még egészséges lelket is beteggé teszi, — ideges megnyilvánulásait »utánozza«, a környezete ingerlékenység esetében tudattalanul is hasonul a látott ideges és beteges típusok lelki alkatához. Az elkölönlítés akkor szükséges, ha a normális körzetekben lévő színvonalnak megtörésére törekpszik a beteg lélek; azzal másoknak szellemi éle tf oly tatását akadályozva, gátolva; magának beteges lelkületét külső megnyilvánulási jeleivel terjeszti az egészségesek között lelkileg megfertőzve azokat. Ha a betegség nem érte el ezt a színvonalat, abban az esetben az együttélés semmiesetre sem jelenti az ilyen idegrendszer számára betegségének súlyosbodását, mert az így számára szükségeképpen létrejött környezetben a saját lelkiségének »hisztériás« és egyéb pathológiás kitöréseit érvényesíteni nem tudja, lassan a többiek nevelésével együtt hozzá nevelődik az egészséges lelkületek légköréhez.

Nem szabad a káros irányú lelki behatások számára előkészíteni a talajt sem az osztály, sem a közösség keretében. Gyakran találkozhatunk, ha ezt figyelembe nem akarjuk venni, az u. n. »lelki fertőzással«, mely Ranschburg szerint: »a beteges életviszonyok és megfelelő lelki behatások következtében készítetik elő.« Nem ritka, hogy ilyen lelki fertőzés magával.

ragad egész tömegeket, osztályokat és egyetlen »hisztériásnak« betegségből kifolyólag levő lelki behatását magáévá leszi az egész »suggestibilis« tömeg és a magával ragadottság állapotába kényszerülnek valamennyien. így a »vitustánc« és más hisztériás görcsrohamok az egész osztályt magukkal ragadhatják.

Ezeknek a testi és lelki abnormitásoknak okai a sokszor ismétlődő izgalom kielégítetlen voltában is rejthetnek, vagy pedig a rossz pedagógia okozhatja; nem ritkán a lélek elzárkózása, magába vonulása teszi beteggé az egyént. *Itt az elme- és idegrendszer egyoldalú kifejlődése jön létre, mely testi és lelki abnormitást, különöködést, értelmi, érzelmi és akarati gátlásokat okoz.*

Vegyesen találunk itt tehát testi és lelki okokat, azonban a nevelőnek nem lehet más célja, mint a betegségnek fel-fedése, annak gyógyítása, illetve megelőzése minden téren, a testi és lelki nevelői ráhatások minden lehető eszközével.

A veleszületett, vagy szerzett pszichopatiás állapotok alkalmas talaját képezik a minden irányú káros lelki elváltozásoknak, éppen ezért a nevelésnek számolnia kell ezekkel, hogy alkalmazkodni tudjon külső és belső körülményekhez: ;i lélek aktivitásához vagy passzivitásához egyaránt; a lélekfejlesztés, — lelki nevelés lépést kell tartson a testi értelemben vett neveléssel. Számon kell tartani a gyermeknek azokat a hibáit, gátlásait, melyeket legyőzni önerejéből nem képes, — azoknak fejlődését megakadályozni így nem tudja. A gyermeknél előforduló fiziológiás gyengeség, lelki abnormitás, minden esetben az egész egyéniséget támadja meg; elváltoztatásokat idézve értelmi, érzelmi és akarati téren egyaránt. Éppen ezért az egész egyén nevelését csak abban az esetben tudjuk összhangba hozni, ha a közösség keretén belül egyénileg neveljük az individuumot;

az egyén megerősödéséhez képest kiemelve azokat a tendenciákat, melyek az abnormitást, vagy az arra hajlamos lélek abnormitásra való törekvését megakadályozzák. Amiképpen különös gondot kell fordítanunk a testi fogyatékosságban szenvedők nevelésére akiknél nem ritkán a lélek megbetegedése is következményképen szerepel, ugyanúgy gondot kell fordítanunk a lélek betegségeinek különös ismereteire, hogy azokat külső és belső megjelenési formáik felismerése által gátolni, módosítani és megfelelően hasonlítani tudjuk az egészséges élelfolytatáshoz szükséges lelki élelfolytatás kereteihez. Ez természetesen nem lehetséges máskép, mint csak az egészséges, illetve a beteges lélek kifejlődési módozatainak és megnyilatkozási formáinak ismerete által.

A következőkben célunk lesz néhány a lelki élet terén gyakran előforduló, a minden nap élet élelfolytatásban, is szerepelhető betegségek tüneteire rámutatni. Ezek a lelki abnormiások diffúz, szétfolyó természetükön fogva csak nagyon nehézen lokalizálhatók és mondhatók külön csak az értelem. — érzelem, — vagy az akarati — élet megbetegedéseinek, sőt a legtöbb esetben egyidejűleg halnak ki a lélek minden területére pszichikai és fisiológiai »gyengeséget« idézve elő.

Í. Elsősorban akarunk rámutatni, nem mint pathológiás esetre, de a gyermeknél, ifjúnál gyakran előfordult) és hállásaiban sokszor beláthatatlan következményekkel járó félelem érzésre. A félelemérzés magyarázatánál két szempontot kell figyelembe venni: az egyik a gyermek emocionális, (érzelmi) volta, a másik pedig a gyermeknél nagy mértékben »adottságként szereplő« suggestibilitás. A kellőnek határvonalai egybefolyók, egymás következményei, illetve megelőző is lehetnek. Az emocionalitásból magyarázható a gyermeki léleknek az a

tulajdonsága, hogy szívesen foglalkozik és foglalkoztatja magát olyan lelti behatásokkal, melyek szokatlanságuknál, félelemkeltő voltuknál fogva, fantáziájukkal kiszínezve tarlós és mindenki által elmelélyülő képekként szerepelnek. A suggestibilitással kapcsolatos, hogy kritika nélküli hiszékenységükkel valóságként fogadják el azokat a felnőttektől, szülőktől, tanároktól jövő, őket »dressúra« alatt tartani akaró lelti, kényszerítő hatásokat, melyek a nevelőktől csak időleges, — lefolyásában azonban beláthatatlan következményekkel járható, — »megfélemlítési« célzattal jönnek. A gyermek lelke azonban, mivel a megfélemlítés tárgyát képező (ördög, mumus, boszorka, slb.) a felnőtt lelkében közömbösíthető a félelem tárgyakat; meglévő képzet-komplexumaihoz asszimilálni nem tudja, azoknak sokszor túlzóit jelentőséget tulajdonít, konkretizálja azokat, majd pedig a felnőttek párt suggestiv szavára a már általa kiszínezett félelemképeket lelkében megeleveníti és a lelti úton megindult folyamat, mint félelemérzés és annak rokonjelenségei: szorongás, borzongás, rettegés, kétségbeesés, aggodalom formájában pszichikai (lelti) és testi nyugtalanságot idéz elő.

Amint látjuk a félelemérzés felkeltésénél sok cselben a fejlődő lélek érzelmi fokozatainak és nagyban való befolyásolhatóságának alap tendenciáit tettek rosszindulatúan kifejlődővé az idegen egyének suggestiói. Az ifjúkorban ilyen módon történt lelti »irritációk«, fél elemérzések, ha azokat a nevelés a továbbiakban nem igyekezik megszüntetni, tovább fejlődve ideges testi és lelti alkatot eredményeznek. Az ilyen ifjak zárkózottak, visszahúzódók, magányt keresők lesznek és nem ritkán a későbbieknél folyamán is ez a félelemérzés nyugtalánítja álmaikat is, — álmaikból felébredve még fáradtabbak lesznek, — éjjelenként »álombeli felkiáltások« (pavor nocturnus) nyugtalánítják nemcsak saját, de környezetük éjszakáját is.

A pavor nocturnusban szenvédő gyermekek rendesen fogyatékos szervnek, félénkek, gyenge idegrendszerük, maguk erejéből elismerésért küzdeni nem tudnak, érvényesülésüket így rendesen ideges lelkiségük folytán biztosítani másokkal szemben nem képesek. Az ilyen egyéniségen a félelemérzéssel kapcsolatosan, — amely az első időkben »tárgyra« vonatkozott, — kifejlődik a félénkség érzete, mely később egyéniségek vélér járójává válik. Ez a félelemérzés sokszor előfordul, hogy a késsőbbiek folyamán autosuggestióvá válik és kifejlődik speciálisan: »írásfélelemré« tanítótól, tanártól, meghatározott személyektől és környezettől való félelemré. A szorongást ébresztő helyzetek előidéző tényezői a legtöbb esetben külső személyek, — olyanok akiktől függnek, vagy tárgyak, — melyek ugyanazt a félelemérzést már felbresztették és megjelenésük, illetve megjelentetésük a félelemérzést ismét elhívják.

A félelemérzést testi elváltozások is kísérhetik, amennyiben a véredények normális vérrellátottsága csökken, feleletre, felszólítva az ilyen gyermek elsápad; ideges tünetekkel nyugtalánítja környezetét; minden keze ügyébe kerülő dologgal (Lollszár, ceruza stb.) játszadozik, hogy valamiképpen minduntalan kínzó idegességet le tudja győzni. A nagyfokú belső izgalom nem ritkán »reflex« és beszédbeli motorikus zavarokat is idézhet elő.

A félelemérzés okait azokban a külső és belső körülményekben kell keresnünk, melyek az egyént befolyásolva, annak lelki alkatrét figyelembe nem véve, még jobban elmélyítik a félelem érzéseket, ahelyett, hogy azt megszüntetnék. A félelmet keltő okok is, így természetesen a közvetlen környezetben, az iskolában rendszerint fellelhetők, a szülők, nevelők, tanítók, tanárok személyében, akik a gyermeknek lelki idegességét fel-

nem ismerve, a lelki gátlások felszabadítására soha nem törekedve, tudattalanul elnyomták azokat a törekvéseket, melyek a »félelem okok« megszüntetésére irányultak a gyermek életében. A félelemkeltő hatások felfedezhetők az olvasmányok gyermekek álmainak hatásában, melyeknek izgalma és fojtottságot okozó volta az egyénben feloldatlanul hagy hátra a nyomott lelkiséggel kapcsolatos félelem érzésekét. Ezeknek a félelmi gátlásoknak elhárításai is a nevelők hatáskörébe tartoznak. Elsősorban számításba kell venni az egyéni lelket, mert mindeneknél más és más formában jelentkezhetnek ezek a gátló megnyilvánulások, az okok egyéni felszabadítására törekedve a félelmi kényszer felszabadításával könnyen vissza nyerhető az egyén önmagának, a belső izgalmak és azoknak külső jelei megszüntével az egyéniség visszakerül abba a stádiumba, amikor fél elem érzéseit önmaga is ellensúlyozni tudja, így a lelki megerősödés jelei is egész alkati és lelki tulajdonaiban nyilatkoznak meg.

A hisztériás gyermek.

A következőkben a hisztériás gyermek testi és lelki alkatával foglalkozunk. Idegyógyász szakorvosok megállapították, hogy a hisztériának nincs is a legtöbbször egységes körképe és a hisztérián belül sokféle egymásba folyót és a normális idegrendszerben is előforduló sajátságokat találhatunk. Közeli rokonságban van a normális értelemben vett idegességgel, a kettő közti különbséget *Hellpach* úgy jellemzi: »míg az idegesség a normálisan természetesnek, az érthetőnek körében mozog, addig a hisztériás betegnek képzetvilága a normálisból a legtöbbször nem magyarázható«. Mindenesetre a hisztériás megbetegedésnek okai agyi hajlandóságra; az érzékszerveknek, gerincvelőnek öröklött alkati gyengeségére, a szem abnormitására,

alkati és reflexzavarokra tehát többé-kevésbé az agyi funkciók valamilyen abnormitására vezethetők vissza Sollier szerint* (*'L'Hystérie et son 'traitement'*) is a hisztériának oka az agykéreg kisebb-nagyobb területeinek zsibbadásában, merevedésében kereshető. Nagyon nehéz azonban az organikus jelenségvilág hatásaként észlelhető jellembeli elváltozásokat megérteni és figyelemmel kísérni. Ezeknek figyelembevétele mellett is megállapíthatjuk Ranschburggal, hogy könnyen magyarázható ugyanígy a hisztériás megbetegedés a »pszichés energia relatív, vagy abszolút csökkenésből.« Kresschmer* szerint sincs a hisztériának megfelelő határozott »vér-mérsékleti és testalkati típusa. Forel* is megállapítja, hogy a lelki behatásoknak nagy fontosságot kell tulajdonítani akkor is, ha alkati okai vannak a hisztériás megnyilvánulásoknak, mert amint mondja: »Hisztériás, ha rosszul nevelik, vagy más-kép fajul el rosszra, ördög lehet, jónevelés *mellel*, jó környezetben angyal válhatik belőle. A hisztéria maga külön világ.« Vértes József* a hisztériásoknak két típusát különbözteti meg: az egyik a »reakciós típus; a másik csoportba tartoznak a »passzív« természetűek. Az érzelmi reakciós típusok érzelmi-ségüknek kirobbanásával, nem ritkán zsarnoki hajlamuk segítségevel akarnak érvényt szerezni akaratuknak és annak sikertelen-ség esetében heves kitörések, (síró és egyéb görcsök) segítsé, gével akarják biztosítani maguknak gondolataik és elképzeléseik megvalósulását.

A hisztériának nagy fontosságot azért kell tulajdonítani a nevelésben, mert a hisztériás jellem kialakulása éppen arra az időre esik, amikor a gyermek a legnagyobb mértékben a ne-

*Sollier: *L'hystérie et son traitement.*«

*Kresschmer: »*Körperbau und Charaktere* Berlin 1936.

*Forel: »Az idegrendszer betegségei« 68. t.

* Vértes J.: »Hisztériás gyermek.«

velő környezet hatása alatt áll. A fejlődéses hisztéria tünetei a kialakulatlan személyiségeknél jelentkeznek, akik ha további »hisztérius kiélésüknek« talajt tudnak biztosítani, minden esetben, amikor törekvéseiék kárba vesznek, hisztérius megnyilatkozásokkal igyekeznek a maguk számára biztosítani jogokat. Lelkiségükkel együtt jár a külső-belső érzékenység, — nagy jelentőséget tulajdonítva rendszerint azoknak a jelenségeknek, melyek saját egyéniségükkel kapcsolatosak és elhanyagolva azokat, melyek a közösség érdekeiben fontosak. Egyfajta befcéié-i orduló lelkiség is jellemzi legtöbbször az ilyeneket, melynek kiélése, ha »reakciós« módon érvényesülni nem képes, az egyén könnyen fordul át a másik lelki »hangulatba és az élet szigorú követelményei elől meghátrálva teljes passzivitásra kénytéríti életüket. A lelki gyengék ezen csoportjában találhatjuk a romantikus, álmودozó típusokat, akik teljes passzivitásuk kaiélik ki lelkiségüket, akaratgyengékké és fizikai és lelki passzivitásba vonulva vissza. A valóság világától a »képzeletek; világába vonulnak, ahol nem ritkán érzelmi és értelmi világuk belső lélektani mechanizmusok hatása alatt egyoldalúan fejlődik ki.

Annak ellenére, hogy a hisztériások agyi folyamatai különözőnek az egészségesek agyi folyamataitól, a hisztériások soraiban csak a legritkább esetekben találhatunk olyanokat, akiknél a léleknek rendellenességei elbutulásra vezetnének. Éppen ezért kell nagy jelentőséget tulajdonítani azoknak a külső hatótényezőknek, melyek a lelket irányítják és kell olyanokká tenni, melyek alkalmasak a lélek elváltozásainak megszüntetésére, — mert amiképpen az egészséges idegrendszer is válthat rossz beidegzés és káros irányú, lelki behatások folytán rendellenes, beteges működésűvé, ugyanúgy, a beteg és a betegségre

hajlamos egyén is a betegséget gyengítő lelki és fizikai hatások által átformálható az egészségesekkel egyező lelki és testi életfolytatásra.

A hisztériásoknál, azok az ideg- és lelki ingerek, melyek az egészséges ember lelkében nem képesek maradandó hatást kifejteni, azok a beteges lelkiségeknél nagymértékben reakciós érzéseket keltenek, egyesülve a tudatalattiban elraktározott káros irányú képzetekkel és megerősítve azokat előidézhetnek megfordított úton testi betegségeket is. Itt tehát a testi, élettani elváltozásnak tisztán lelki okai szerepelnek. A hisztériásoknál az életfolytatás során elsőrendű fontossággal bíró szervek az egyénnek másod- és harmadrendben fontos kedvteléseivel, érzelmi reakcióival jutnak kapcsolatba. így tehát a hisztériás gyermekknél egyszerre találkozhatunk a lelki koncentrálság, és a lelki szétszóródátság jelenségével. A lelki koncentrálság, — bár legtöbbször tudattalan, — egyedül vágyai, elképzélései és kedvtelései szolgálatában áll, ezzel szemben a lelki szétszóródás jelentkezik minden a területeken, melyek ezekkel az egyénileg elképzelt lélektulajdonságokkal kapcsolatban nincsenek. *Janet** a hisztériás szellemének ezt a szétszóródását »a szellemi szétszóródás olyan folyamatának tekinti, melynek jellemző vonása a személyiség meghasadása illetve megkettőzése és a tudattalan előterbe nyomulása.« Azonban itt még a legtöbb esetben nincs is szó az egyén meghasadt lelkületéről, hanem inkább arról, hogy képességeit elképzeléseinek és szenvedélyes vágyainak kiélésére választja ki. Ezeket a működésre képes és egészséges szerveket kell tudni a nevelésnek a saját céljai szolgálatába állítani és szétszórtság lelki alkata megszüntetésével újabb célfogalmaknak a lélekbe való bevitele által

* Janet: különlenyomat a »Ranschburg emlékkönyvből.«

meg kell menteni a lelket az egyoldalú képzetcsoportosítás lehetőségeitől.

Éppen ezért egészen lelki természetű megbetegedésnél (de a testieknél is), valamint a hisztérius betegségeknél a legjobb pedagógiai módszer a védekező *megelőzés*. A baj felismerése esetében semmivel sem vagyunk képesek annak tüneteit jobban megszüntetni, mint azzal, hogy minden erőnket oda irányítjuk, hogy meggátoljuk továbbfejlődésükben, illetve megelőzzük további előrehaladásukban. Ennél a megbetegedésnél gyógyíthatatlan a betegségre való hajlam, azonban teljes mértékben gyógyítható maga a reakció. A rendkívül heves és makacs képzeteket, érzésekét, — melyek testi fájdalmakat is eredményezhetnek, — ellensúlyozni kell biztos, nyugodt fellépéssel, mert ez az egyetlen módja annak, hogy a gyermek betegségével; velejáró suggestibilitást hatalmába tudja keríteni a nevelő és annak segítségével időlegesen átvegye a képzeteinek, gondolatainak irányítását és befolyásolását. A hisztériás ingadozó természetéből következik, hogy olyanoknak, akiktől függ, szívesen fogadja el irányítását és az irányítónak vezető szerepét szívesen magáévá teszi, ha az kellő módon közeledik hozzá. Különben a hisztériának orvossággal való kezelése is tulajdonképpen az orvosság által megindított suggestiv illetve autosuggestiós hatásokon alapszik. így a hisztériát nem az orvosság, hanem az orvos gyógyítja, a nevelésnél pedig a nevelő személyisége. Mivel a hisztériás célkitűzése nincs arányban a rendelkezésére álló lelki képességekkel, bukásuk és kinevetésük következtében ki-fejlődik lelki életükben a félénkség, csökkent önbizalom érzése. Mint minden nevelésnek célja, a nevelő célkitűzése az lehet, hogy mérsékelje a gyermek képességeihez viszonyítva a cél-fogalmakat, azok elérését elősegítve, az egyénben a munka, siker tapasztaltatása által az önbizalmat, akaratot újabb munka

végzésére megerősítse. Meg kell értetni a beteggel, hogy kítörései nem lehetnek eszközök a céljai elérésében, sőt annak megvalósulását minden esetben gátolják.

A pszichopátiás jelenségek csoportjában azok foglalják el az első helyet melyek a lelki élei uralkodó motívumaival vannak szoros kapcsolatban, a lelki életfolytatásban az érzelmi élei az, mely megőrzi minden esetben az elsődleges szerepet a maga számára. Boda szerint:^{*} »a legnagyobb önlegyőzés volna, lia érzestelenneké tudnánk válni« Ezzel szemben az »értelemek feladata az, hogy objektíve érvényes kapcsolásokat végezzen«, majd pedig az akarati célkitűzések az érzelem által erősített, értelem által objektíve helyeselt cselekvésfolyamatokat megvalósulásra vezesse. Az érzelmi fejlődés. — szenvedélyes fejlődés, mint a cselekvésfolyamatoknak belsőleg megindítója »válhatik az egyéni élet szétrombolójává, de válhatik és csak ez válhatik az egyéni élet magasabbrendű kifejlesztőjévé is.« (Boda-Lélektan 100. 1.) Ezeknek az emocionális megnyilvánulásoknak különböző fokú értelmi és akarati velejárói lesznek és az élet-tani megnyilvánulások azok, melyek megvalósulásukban megakadályozhatják, vagy elősegíthetik az egyént. Az emocionális különféleségeknek más és más lelki gátló okai lehetnek megvalósulásukban, és meg nem valósulásuk esetében tmás és más lelki abnormitások fejlődhettek ki.

A lelki élet megbetegedései területén tisztán szellemi, vagy akarati folyamatok csak a legritkább esetekben szerepelnek mint a megbetegedések okai. Ha mégis szellemi, vagy más ideg-zavarokat idéznek elő, akkor azok csak az effektusok (erős érzelmek) keltése által lehetséges. (Forel: Az idegrendszer betegségei 101. 1.) Hogy a következőkben mégis beszélünk az érzelmi, értelmi és akarati élet rendellenességeiről, annak oka

*Boda: Bevezető a lélektanba 109. 1.

az, hogy az egyes, erős érzelmek által keltett lelki, pszichikai ingerek dinamikus hatásaképpen kifejlődött megbetegedés értelmi, vagy akarati téren nyilvánul meg a legerősebbben.

Az érzelmi élet abnormitásai között kell megemlítenünk a *melanchóliát* és az ennek ellenéteként megnyilvánuló *mániát*. Míg a melanchóliánál a szervezet táplálási zavarai bírhatnak jelentőséggel, addig a mániánál a szervezet a benne felhalmozott energiamennyiség levezetésére törekszik, — jellemzője a fáradtság érzés hiánya, az álmatlanság, — szellemi és érzelmi téren villámgyorsan cserélődnek fel az impulzusok. Nem ritkán a mániás gyermek élénksége olyan nagyfokú, hogy folytonos mozgási és beszédzavarai minden értelem nélküliek is lehetnek. Az ilyen betegek gyakran ragadatják el magukat heves, érzelmektől, mely minden esetben nagyfokú gondolkozási és akarati gátoltsággal jár. Az az érzékeny karakterisztikus tulajdonság már gyermekkorban is jelentkezik és a későbbieknél csupán csak jobban elhatalmasodhatik az egyén felett, ha a nevelés ezt nem tudja meggyőzni. Az érzelmeknek ilyen megbetegedései jelentkezhetnek áz érzelmi élet gyengeségében, déné'm ritkán ennek ellenkezőjében, kóros altruizmus és pathológiás emberszeretet formájában.

Az érzelmi gyengeség megmutatkozhatik a mások iránt való teljes közömbösséget érzetében, magasabbrendű esztétikai, etikai érzék iránt való hiányosságokban. Lelkiségek csak saját lelkei alképzeléseikhez irányul, egoisták, másokkal lelkileg kapcsolatot, barátságot nem tartanak fenn, gyakran színlelnek minden érzést, mely mások bajainak és betegségeinek megértését realizálná.

Ezzel ellentétes a pathológiás mértékben kifejlődött altruizmus érzése, a lelkiismeretesség és emberszeretet túlzott és sokszor minden alapot nélkülöző megjelenése. Az ilyen egyéni ér-

dekeit teljesen hátrahagyva másokért áldoz fel látszólag minden, elhanyagolva önmagát, családját, minden eszközzel arra törekszik, hogy másokon, — gyakran azokon is akik nem szorulnak rá segítségére, — segítsen. Vallási és erkölcsi fanatikusokká is válhatnak elképzeléseikben, betegesen megszületett »kényszerképzeteiknek« élnek és áldozzák fel mindenüket valamely »szent cél« érdekében. Az altruizmus túlzottan jelentkezve beteges perverzitásokban is kereshet magának kiélést és nem ritka, hogy az ilyenek a maguk számára kijelölt szigort és aszkézist másoknak is igyekszene kötelezőleg előírni.

A nevelésnek ezekben az esetekben feladata, hogy ezeket az állandói vagy műlő pszichopatiás állapotokat visszafejlessze, illetve kifejlődésüköt csak addig a mértékig engedje, míg az az egyén károsodását nem vonja maga után. A melancholia az a megbetegedése a léleknek, mely nagyon gyakran túlzásba csaphat át és eredményezhet olyan nagymértékbeni szellemi és akarati rendellenességeket, melyekkel szemben néha nemcsak a nevelő, de még az idegorvos is tehetetlen. Az ilyenek miután együtt idézik elő lelkei úton a testi és lelkei megbetegedésekét, csak nagyon nehezen szabadíthatók meg azuktól a pszichikai kényszerektől, csak úgy, ha nem engedjük a gyermeket rabjává lenni olyan tartóssá vált hangulatnak, mely gátolja a nevelést egyetemesen irányító célkitűzéseket. A gyermeken segíteni kell, hogy irányítással ura tudjon lenni hangulatainak.

Az érzelmi hullámokkal (melyek maradandóan megülik a gyermek lelkei életét), mivel kellő mértékben sem elfojtani, sem pedig kiirtani nem tudjuk azokat, célunk az lehet, amit Mitróvics az egyéni nevelés főbb szempontjaiban fejt ki: az immanens érzelmi hajlamokat az akarat rabszolgájává kell tennünk, melyre az érzelmek iskolázása, figyelmezése és a növendékek tudatéletének irányítása ad hatalmat, óvakodnunk kell

az alkalmaktól, melyet előidézhetik a nem kívánt hangulatokat és indulatokat.

Ugyancsak jelentkezhetnek a lélek megbetegedései körében különböző lelki betegségek velejárójaként vagy hatásaként az illúziók vagy hallucinációk. Ezek lehetnek a léleknek múlt pszichopátiás állapotai, vagy valamely már meglévő lelki betegségnek velejárói. A hallucinációk jelentkezhetnek bizonyos élményekkel kapcsolatosan, melyek izgalmi állapotot idéznek elő a gyermek lelkében, kapcsolatosak lehetnek minden emlékgéppel vagy képzettel. Felidézésük voltaképpen nem más, mint külső inger nélküli belső érzékelés. (Ranschburg: A lelki élet abnormitásai. 728. 1.) A lelki betegség tartós és újabb felmerüléssének okai közé tartozhatik az a jelenség, hogy az egyén később már nem tudja felismerni, hogy pusztta káprázattál, vagy való élettel áll-e szemben. Ezek a káprázati képek (látási, hallási, hallucinációk), a továbbiakban együttesen hatnak az egyén öntudatára, cselekedeteire, és akaratára. A hallucinációs zavarodottságot minden irányú képzet- és érzéki csalódások és káprázatok kifejlődése jellemzi. A nevelésnek feladata ez esetben szembeállítani a hallucinációs képzetek valótlanúságát a való élet hatásaival. A nevelés az ilyen gyermeket és egyént nem hagyhatja magával betegségével, mert nem ritkán fejlődhetik ki az öngyilkosságra való hajlam is. Ezeket a hallucinációs állapotokat előidézheti a gyermek környezetének hatásaképpen a babonás képzeteknek a gyermek által való kiegészítése és fel-dolgozása, amikor a minden nap élet kereteibe sorolja be tevés ítélezéseit, amivel velejár kóros hangulata, észrevételeinek megbízhatatlan volta (paresztézia.) Míg azonban az egészséges idegrendszer, ha valamely túlfűtött idegállapot következtében lát is víziót, vagy hallucinációs zavarai vannak, ha meggyőződött róla, hogy tévedett, saját maga helyre igazítja a tévedését, addig

a beteg a legjobbhiszeműséggel esküszik rá, hogy hallucinációi igazak. Ide tartozik az emlékezet meghamisítása is.

Meg kell említenünk, mint a gyermek lelki életének egyik veszélyes jellemzőjét, az ifjú korban nagyol-mondásként jelentkező később azonban hazudozási mánia képében (*Pseudologia fantastica*) elmélyülhető betegséget. A hazudozási hajlam okai lehetnek a kedély állapot cirkuláris változásai következtében létrejött téves képzettársítások, vagy az egyénnek túlzott fantázia képei, melyeket »hazugságai« által igyekszik a valósághoz idomítani. Ezeknél a betegeknél á hamis emlékezeteti képek állandóan ellenlétben vannak az egyén reprodukáló képességével. Hazugságait később már annyira magáévá teszi, hogy minden tekintetben törekszik azoknak megvalósítása felé. A dolgok lényegét sohasem tudja megkülönböztetni járulékos elemektől. Ilyenkor a hazugságnak előidéző tényezői közül teljesen hiányzik a kényszerítő ok. *Bourdin** a hazudozásnak ezt az alakját »instinktiv« hazudozásnak nevezi. Itt nagy szerepe van a pontatlan megfigyelésnek, az egyáltalán nem hű emlékezetnek.

A hazugság okaként ugyanilyen gyakran szerepelnek a »féllelmi« okok is, (Angstlüge), amikor is a félelemből elkövetett hazugság a gyermeknek reakciója a fenyegető — és a már elszenvedett — büntetésekkel szemben. A gyermek tehát kényszerből hazudik, hogy hibás cselekedetéből elkövetett büntetéstől szabadulni tudjon. Ugyanígy okai lehetnek a hazugságnak az irigység, a felnőttek elől való titkolozás, örömtelen élet) gyávaság, vagy hatalomra-törés, kicsinység-tudat és gyengeségérzet.

A léleknek megbetegedése is lehet, de a kényszerérzet és gyermeknél meglévő valamely tárgy hiányában érzett erős »sóvárgása« szerepelhetnek okként az iskolai lopások, (esetleg klep-

tománia) esetében. A lopás magyarázatánál az egyénnek ilyen módon való önérvényesítése juthat kifejezésre, vagy az, hogy, háttérbe szorítottságából másképpen kiemelkedni nem tud. Ezzel a magatartással akarja társai előtt magának a nálánál esetleg erősebbnek kijáró elismerést megnyerni Oka lehet magában az eltulajdonításban rejlő öröm is, melynél a tárgy csak mellékes szerepet játszik, a fő az: »hogy lopjon«. Innen variálódik a kleptomániásoknál fellelhető erős lelki kényszer, mely valamely tárgy elnyerésére ösztönzi őket.

A nevelő az egyénnek ez ellen a káros beállítottsága ellen csak abban az esetben tud küzdeni, ha hozzáértő megértéssel segíti az egyént káros tulajdonságaitól megszabadítva olyan élet-íolytalási keretek közé, melyek a fent említett okokat kizárták, azokat közömbösítik, és módot adnak az egyénnek hogy önérvényesítő tendenciáit másirányba juttassa kifejezésre.

Akár a körülbelül 10%-os gyengéknél a káros beállítottság a leggyakoribb, de nem minden gyengéknek jellemző. Az akarati élet megbetegedését és vele kapcsolatban felmerülő mozgási zavarokat soroljuk ide, mint a nevelési célokat hátráltató megnyilvánulásokat. Akarat gyengeségnek, vagy az akarat teljes megszűnésenek (abulia) nevezzük az akarati élet olyan mértékben való elváltozását, amikor az akarati impulsusok képtelenségnél fogva a cselekedeteknek, mozgásoknak és értelmi ténykedéseknek indokolatlan formáit idézik elő. A fejlődés folyamán legtöbb esetben más lelki elváltozások, vagy degenerációk együttes hatásaképpen jön létre, és minden esetben alsóbbrendű egyéniséget eredményez. Jelentkezhetik, mint túlzott ingerlékenység, — túl érzékenység, (hiperszenzibilitás) síró hajlam együttes következményeként. Ez ilyenknél találkozhatunk az értelmi gyengékkel, értelmi fogyatékosokkal.

Az értelmi gyengéknél a vele született lelki fogyatékossági állapot olyan határokat ér el, mely a nevelési célokat há-

ráitatja, színvonalon alulivá teszi és így sokszor az értelmileg gyengék a normális értelmiségű gyermekek sorai közé nem is számíthatók, így velük együtt nem is nevelhetők. Az értelmi visszamaradottság (débilité mentale) állandó és nehezen javítható fokozatban marad, melynek jellemzője, hogy bármilyen korban is vizsgáljuk az ilyen értelmileg gyengéket, értelmiségüknek színvonala a 6—10 éves normális gyermekek értelmi színvonalának felel meg. Funkcionális különbségek is vannak, melyek a szellemi szükséglettel járó testi továbbhaladásukat is akadályozzák. Az értelmileg fogyatékosok nevelésével illetve nevelhetőségevel a gyenge tehetségek nevelése keretében foglalkozunk.

IV.

Gyenge tehetségek nevelése

A gyenge tehetségek nevelésénél nagyon fontos és elengedhetetlen dolog az értelmi, érzelmi és akarati különbözösségek; figyelembevétele. A nevelőnek ezekhez a gyermeknél előforduló tulajdonságokhoz alkalmazkodni kell. Az érzelmi élet eltéréseihez tudatosan alkalmazni kell az akarati és értelmi motivációkat és azokat összhangba hozva egymással olyan beállítottságot kell teremteni, mely az egyén meglévő, de fogyatékos, összegezett képességei segítségével a maximális kifejlésre képesíti az egyént. Ugyanígy összhangba kell hozni az érzékszervek következetes és rendszeres munkáját a belső lelki képességekkel. Fokozottan kell az ilyen értelmileg, vagy általában más gyengeségenben szenvedőket nevelni az önuralom tudatos gyakorlárára, mert első eredmény az lehel, amikor káros és sokszor beteges lelkiségüknek a maguk erejéből is kereteket tudnak teremteni és így az önuralom mint a lelki élet összességének összefogó tevékenysége jelentkezik életükben. Így már fegyvert is ad kezükbe a nevelés, mellyel tudatosan ellent tudnak állani azoknak a pszichikai kényszereknek, melyek meggyárolják szellem- és élelműködéseikben. Az önuralomnak ezek szerint érték-szerzsére kell irányulni, önkifejlődést elősegíteni.

Az értelmi gyengeségnak különös fokaihoz alkalmazkodva tehát a nevelésnek itt is csak az egyéniséghez való teljes alkalmazkodással lehet eredményre számítani — és itt talán meg sokkal fokozottabb mértékben.

Az értelmileg gyenge egyéniségeknél jellemző a szellemi működések összhangjának teljes hiánya. Rendszertelenül, hol az értelmi, hol az érzelmi elemek, vagy az ösztönélet kerülnek túlsúlyra.* Bizonyos képességek előbb kifejlődnek, kiválnak a mások rovására, és az egyéniség keretén belül a legellentmondóbb lelki sajáságok férhetnek meg egymás mellett.

A gyenge tehetségek nevelése éppen ezért nem is lehet az u. n. »kemény nevelés«, mely erély segítségével akarja biztosítani, korlátok közé szorítani céljának megfelelőleg a különböző csapongásokat és különbözőségeket. Az ilyen csak elősegítené, hogy a lélek még jobban visszavonuljon önmagában, eredményezve gyengeség tudatából kifolyóan önmagával és a világgal is meghasonlott egyént. Az összhang megteremtéséhez minden esetben szükséges a. megértés és a szeretetteljes lelkület, mellyel közeledik a nevelő a neveltjéhez. A legritkább esetben érhet el eredményi, ha megsejtí a növendék, — beteg lelkeknél és értelmileg fogyatékosoknál még nagyobb mértékben, — hogy látszatszerű az, amivel a nevelő bizalmát megakarja nyerni.

Azokat az oktatási elveket, melyeket a normális gyermekek-nél alkalmazunk, a szellemileg gyengéknél szigorúbb következetességgel a legapróbb részletekre is fel kell boncolnunk, ismételnünk, szemléltetnünk, a folyamatokat lassítani, konkretizálni és minden nagyobb mértékben való elvonatkozásuktól mentíteni kell.

A szemléletes oktatás.

1 A szemléletes oktatásnál tekintetbe kell venni, hogy a szellemileg gyengetehetségű gyermekeknél az érzéklés, észre-

*Décsi Károly: »A gyermekek gyakorlatilag fontosabb szellemi rendellenességei« Bp. 1904.

vevés, sokkal inkább támaszkodik, a külső látási, hallási képzetekre, mint a normái is egyéneknél általában. Az összes érzékszervek célstudatos beállítottságával kapcsolatos, azoknak minden oldalú szerepeltetése lesz képes ellensúlyozni azt a nagy aránytalanságot, mely a szellemi fogyatékosok és a normális gyermekek közöli van. A szellemi fogyatékosok előtt csak azok a tanítási elvek számíthatnak eredményre, melyek szemléltetve valósággal fel tudják mutatni a tanításnak tárgyát. Fontos keléke a tanításnak, hogy a figyelmet fel tudja kelteni és ébren tudja tartani, ami leginkább a képekkel. — különösképpen pedig a színes képekkel való szemléltetés útján érhető el.

A tanítás menetében is más követelményekkel állunk szemben, mint a normális szellemileg megfelelő fokon álló növendékeknél. Míg a normális gyermeknél, a jól megválasztott tananyag, az érdekes tanítás állandóan leköti a figyelmet, „addig a gyengetehetségük figyelmét a legértékesebb és legérdekesebb tanítás sem köti a tárgyhoz, legfeljebb néhány idegsejtet hoz működésbe és a lazán lekötött figyelmet bármely más inger a. tanítástól eltereli. A gyengetehetségű gyermekknél általában az emlékező tehetséget is gyengének találjuk, gyorsan és néha minden fokozat nélkül felejtenek. A hiányos emlékezetnek oka a figyelemnek lazán koncentrálható volta, valamint a képzetek tökéletlensége, amennyiben a részletképzeteket nem képesek éles összképzeité egybefogni, miáltal emlékképeik homályosak. Ezeknél tehát ha a tanítás eredményt akar elérni (a tanítás fokozata) feltétel:

2. A lassú, fokozatos tanítás, tekintettel a növendék felfogó képességére, ismeretkörére.

A szellemileg fogyatékosoknál az oktatási elveknek különösképpen kell igazodni a gyakorlati életfolytatás kereteihez, hogy

a tanultakat az életben érvényesíteni tudják. Az oktatás is a nevelés szolgálatában álljon és ne legyen öncél. Egyoldalú tehetőség esetében az oktatásnak oda kell irányulni, ahol a gyermek a leggyengébb. A hézagtalan haladás elérése cél jából semmit sem szabad ismertnek feltételezni. Ez kapcsolatban van a növendék fáradékony figyelmével; újból meg kell ismételni bizonyos képzeteket vagy gondolatokat, hogy azoknak gyakorisága által fogadja el az egyén azokat. Azonban ez nem azt jelenti, hogy a gépies gyakorlással eredményt érhetnénk el, sőt inkább kerülni kell a gépiességet, mint az épeszüknél, hogy az értelem ébresztésével kelthessük fel az érdeklődést.

Ezek szerint legyen a tanítás lehat:

3. Gyakorlati tanítás és képezzen az életre.
4. A tanításnak tekintetbe kell venni a tanuló egyéniségét.
5. Vegye tekintetbe a tanítás a nemi különbséget is.

A szellemi fogyatékosoknál a módszer, tanmenet és a tanalak is más kell legyen. A módszer, mely magában foglalja a tanmenetet és tanalakot, kétféle lehet:

1. szétbontó (analitikai) módszer,
2. összetevő (szintetikai) módszer.

Míg az első a módszernek deduktív formáját foglalja magában, addig az utóbbi induktív tanítási módszert jelent.

Kezdetben a gyengetehetségűknél, szellemi fogyatékosoknál a tanítási módszer más, mint szintetikai (összetevő) és induktív nem lehet. Később, már gyűjtött ismeretek esetében, ismétlések alkalmával jogosult az előbbi is.

Mivel a szellemi fogyatékosok a közlési képességnek is hijával vannak, a közlő tanalakot használjuk, hogy kifejezéseket mi adjunk a kezükbe, mert a feltajáló tanalakkal ezeknél semmire sem mennénk. minden tekintetben hangsúlyoznunk kell

nevelésük szempontjából, hogy sokkal fokozottabb mértékben tekintetbe kell vennünk a gyermek individualitását mint a normális szellemiségű gyermekek tanítása esetében.

A szellemi fogyatékosok nevelését megnehezítik azoknak a tulajdonságoknak hiányos volta is, melyek a normális egyéni-ségeket csak ritkán és kivételes esetekben zavarják továbbfej-lődésükben. A szellemileg fogyatékosok között, ami nevelésüket még nehezebbé teszi, találkozunk a legtöbb beszédbibással. Ide sorolhatók: az idiótikus némaság, a mondatképzés zavarai, las-sított, vontatott beszéd, betegségükkel járó állandó jellegű fe-csegés, visszhangos beszéd és pöszséség. Ezeknek a gátlásoknak a legyőzése is egyirányúan és egyidejűleg kell történjék a szellemileg gyengék nevelésénél. Tehát nemcsak az anyag köz-lésére szorítkozik a tanítás, hanem egyidejűleg az individuumnak ilyen sajátságos és nem ritka hibáját is kell orvosolnia.

A gyenge tehetségek nevelésének úgy a testre, mint a lé-lekre irányulnia kell, nevelésüknel célkitűzésként szerepel a megfelelő testi táplálkozás, a bőrműködés ápolása, fürdések, a szabadban való mozgás és torna. Ezek által érhetjük el, hogy a szellemi rendellenességet kísérő testi fogyatékosságokat leküzd-hessük. A nevelés eszközei közül a minden nap nevelésben is szereplő példaadás, óvás, szoktatás, jutalmazás és a büntetés a szigorú következetesség itt szintén nagy szerepet tölt be. Általá-ban nagy fontossággal szerepel nevelésükben úgy a testi, mint lelki téren a megelőzés (profilaxis), mert sokkal könnyebb a betegséget eképpen megelőzni, elhárítani, mint később a «mar meglévőt orvosolni.

A szellemi fogyatékosokkal az előbbiekbén általában foglal-koztunk és értettük ez alatt a lelki életnek valamely egyoldalú hiányát, vagy megbetegedését, mely az agyban végbement be-

tegségi folyamainak a következménye, tehát maradandó szerzett hiányt jelent, attól még a megmaradt lelki erők munkálkodhatnak és képezhetők. Mint minden testi betegség, okainak elhárítása mellett megszüntetik, úgy a szellemnek ez a fogyatékossága is visszafejlődhetik, a normális állapot helyreállhat, ami az idiotizmusnál sohasem jöhet létre. Az imbecilek és egyéb gyógyíthatatlan gyengeelmejűségen szenvedő gyermekek nevelésével illetve nevelhetőségevel nem foglalkozunk, hanem csak az általánosságban gyenge képességű gyermekek megóvása, illetve nevelése szerepel célkitűzéseink között.

A gyenge tehetségek nevelésénél beszélnünk keli azokról az elhanyagolhatatlan, jegyekről, melyek nevelésük keretén belül, mint gyógyító nevelés is szerepelnek. A gyógyító nevelés célja a következőkben összegezhető.

A szellemi fogyatékosokat megbetegedésük természete szerint két csoportra oszthatjuk. Első csoporth: 1. kiknek, fogyatékosságuk elsődleges, a másik csoportnál pedig, 2. másodlagos. Elsődleges szellemi fogyatékosságról beszélünk akkor, ha elődjeik sohasem voltak épeszűek, a másodlagosan szellemi fogyatékosságban szenvedő hülyéknél ellenben az értelmi képesség már kifejlődőn, s valamely súlyos betegség elbutulás! okozott. Ezeknél érhet el eredményt a gyógyító nevelés.

A gyógyító nevelés eszközeit és célkitűzéseit a következőkben foglalhatjuk össze:

1. A látszólagos elhanyagolás,
2. a túlhalmozás,
3. az elszigetelés,
4. a suggestio,
5. a meggyőzés,
6. a hipnózis,

7. pszichoanalízis.

1. A látszólagos elhanyagolás.

Már az előbbiekbén is utaltunk arra, hogy a szellemileg gyenge tehetségűknél, de általában a lelki betegségekre hajlamos gyermekknél nagy fontossággal bír. Látszólagos elhanyagoláson értjük az egyén szelleméinek oly irányú nevelését, amikor bár tisztában vagyunk betegsége el nem hanyagolható voltával, ha gyengeségére nem hívjuk fel minduntalan figyelmét, mert abban az esetben inkább számíthatunk további gyengeségérzet kialakulására, mint a betegség tüneteinek elmúlására. Az elhanyagolásnak egyik célja lehet az öneszmélés tudatosulása az egyénben, hogy így megpróbáljon saját erejéből is tiltakozni betegségének megnyilatkozásai ellen.

2. Túlhalmozás.

Az egészséges gyermek életében is tapasztalhatjuk, hogyha nem tudjuk kellően foglalkoztatni lelkét, olyan káros gondolatokkal foglalkozik, melyek rossz irányban befolyásolják egyéni-séget. A beteg lelkületű, gyenge tehetségű gyermeket még kevésbé lehet magára hagyni, meri vagy betegségei foglalkoztatják olyannyira, hogy másra nem is lud gondolni, vagy pedig keres magának káros perverzitásokat. Ennek megakadályozásai, szolgálja a túlhalmozás. Soha sem szabad magára hagyni az egyént, hogy eképpen maga keressen számára egyéni irányítódásl, hanem úgy szellemi, mint testi téren le kell kölni minden idejét, mely alkalmul szolgálna arra, hogy magával törődve ki-fejlődésével ellentétes tendenciákat hozzon léire. A szellemi foglalkoztatás mellett nagy jelentősége van a testi foglalkoztatásnak is. Nem szabad egy pillanatra sem magára hagyni az egyént, hanem annak kifárasztásával és túlhalmozásával elérni azt, hogy amikor pihenni tér ne legyen már ideje másra, minthogy a fa-

radtsága következtében pihentető, mély álomba merüljön.

3. Az elszigetelés.

Azokot a szellemi gyengéket, akik gyengeség érzetükkel másokban is gyengeségérzetet és betegségükkel járó kísérő tünetekkel másokban is idegességet és betegség érzetet keltenek, szükséges, hogy azokat elkülönítsük az egészségesektől, mert gyakran megtörténik, hogy egyesek betegségük, rohamai hatására másokat is betegségbe kényszeríthetnek, és nem ritkán létrejön a tömeges pszichikai infekció, lelki epidémia jelensége.

4. A suggestio.

Suggestio segítségével nagymértékben elősegíthetjük a lelki betegségek megnyilvánulási formáinak elfojtását, mérséklését és nem ritkán megszüntetését is. Gyenge tehetségükknél egyes végleteket kivéve rendszerint nagyon suggestibilis egyéniségekkel találjuk magunkat szembe, akik valamely eréyes és biztos felépésű egyéniségnak tudatos, vagy tudattalan suggestion[^] is nagymértékben elfogadják, azokhoz alkalmazkodnak. Ezeknek suggestibilis képességét kihasználhatjuk és a nevelés szolgálatába állíthatjuk aképpen, hogy tudatos suggestio alkalmazásával az önbizalom és önerőre való emelkedés érzésének felkeltésével önállósulás suggestiojával az egyén káros irányban kifejlődött rossz képességeit befolyásoljuk, módosítjuk és megváltoztatjuk.

5. Meggyőzés.

Már az előbbiekbőn is hivatkoztunk a suggestiv meggyőzés formájában arra, hogy milyen nagy jelentőséggel bír, ha suggestiv meggyőzés segítségével ki tudjuk fejleszteni az egyénben azt a tudatot, hogy a továbbiakban fejlődését betegsége nem akadályozza. A suggestioval tehát, mint a meggyőzés egyik módozatával találkoztunk, azonban a minden nap életben szereplő meggyőzésnek, rábeszélésnek is nagy jelentőséget kell tulajdon-

nítanunk. Éppen ezért tokozott figyelmet kell szentelnie a nevelőnek, hogy a betegnél kismértékben szereplő maradék bizalmat önbizalmat ne gyengítse, hanem erősítse. Ehhez sokkal több türelem, fáradtság és jóindulatú elnézés szükséges, mint az; egész-séges lelkületű egyének életében.

6. Hipnózis.

A gyógynevelésnek a későbbiek folyamán nagymértékben szolgálalába állítandó eszköze lehet idők folyamán a hipnózis gyógyító célzattal való alkalmazása. Hipnózisban a beteg »énje« oly mértékben felszabadul a befolyásolás számára, hogy ilyen állapotban az éber tudatnál megközelítőleg sem lehetséges módon válik irányíthatóvá az egyén és úgynevet pozszipnotikus módszer segítségével az alvó egyénhez intézett suggestiv parancsok az éber öntudat számára is maradandók és irányító érvényességek lesznek. A hipnotizmus tudatos alkalmazása és az azzal való gyógyítás minden esetben csak kellő körültekintéssel és felelősségtudattal gyógypedagógusok és ideg, elmegyógyászok számára lehet eredményes.

7. Pszichoanalízis.

A pszichoanalízis egyik módja lehet a lelki gátlások és tudati megbetegedések elszigetelődésének feloldására. Pszichanalitikus módszer segítségével felszínre hozhatók az egyénben mélyen fekvő, de tudatos életét is irányítani képes gátlások és megbetegedések.

Célunk volt vázlatosan- rámutatni a lelki élet megbetege-déseinek fiziológiás és lelki motívumaira, azoknak ismeretere, gyógyíthatóságára, befolyásol hatóságára, és nevelhetőségére. Természetesen; korántsem merítettük ki azokat az eszközöket, es módokat, melyek a lelki befolyásolás terén elsőrendű fontosság-gal bírnak. Azonban, eredményt talán akkor is értünk el, és

ha annak fontosságát kihangsúlyozva fokozatabban igényeljük a megbetegedett lelkiségekkel való törődést azoknak nevelését és hivatkoztunk a módokra, melyek segítségével a közösség érdekében hasznos szolgálatba tudjuk beállítani azokat is, akikről gyakran a nevelés lemond, illetve azoknak nevelhetőségét a nevelés keretén kívülinek tartja. Ezzel szemben az a véleményünk, hogy a gyógyító nevelésnek együtt kell haladnia a minden nap értelemben vett neveléssel, mert már a szelektálás az oda nem valók kiválogatása, elkülönített nevelése a szellemileg egészséges gyermekek között történik.

FONTOSABB IRODALOM

Boda István: Bevezető a lélektanba Budapest, 1934.

Chaparède Ede — Wessely: Gyermekpszichológia és kísérleti pedagógia. Budapest, 1915.

Décsi Károly dr.: A gyermek gyakorlatilag fontosabb szellemi rendellenességei. Bp. 1904.

Feldmann Sándor dr.: Az ideges félelem. Bp. 1925.

Ferenczi Sándor dr.: A hisztéria és pathoneurózisok Bp. 1920.

A. Forel: Az idegrendszer betegségei Budapest.

Fürj Pál: Gyenge elméjű gyermekek emlékezete.

Éltes Mátyás: Közérdekű tudnivalók a gyengetehetségű gyermekek oktatására szolgáló kisegítő iskolákról. Budapest, 1905.

Éltes Mátyás: Az értelmileg fogyatékosok gyógypedagógiai védelme. Különlenyomat a »Magyar Gyógypedagógia« 7-10 számából.

Kretschmer E.: Körperbau und Charakter. Berlin 1936.

Mitrovies Gyula: Az egyéni nevelés főbb szempontjai. Debrecen, 1917.

Mitrovies Gyula: A neveléstudomány alapvonalaí.

Schirrmeister: A kényeztetett gyermek. Bp. 1935.

Szondi Lipót: A fogyatékos értelem. Bp. 1925.

Thomas: A nevelés a családban. A szülők vétkei. 1913.

Dr. Tóth Zoltán: Általános gyógypedagógia. Bp. 1933.

Dr. Vértes József: Az ideges gyermek. Bp. 1922.

Dr. Vértes József: Hisztériás gyermek.

Dr. Vértes József: Ideges gyermekek tanítása. Bp. 1912.

A műveltség könyvtára: Az ember.

Ranschburg Pál: A lelki élet abnormitásai.

Ranschburg Pál, Ákos István, Istenes Károly: A testi fogyatékoságok okai és megelőzése. Bp. 1924.

Psychológiai tanulmányok a lélektannak és határterületeinek elméleti és gyakorlati kérdéseiről. Ranschburg P. tiszteletére tanítványai. Bp. 1929.

TARTALOMJEGYZÉK:

A lelki élet együtthatói	3
A lelki élet abnormitásai	12
A lelki betegségek jegyei	21
Gyenge tehetségek nevelése	41